

H.974/M.1566 Tarihli Tahrir Defterlerine Göre Lipova Sancağı

Murat Serdaroğlu*

Özet

1552 yılında Tımişvar ve ardından Lipova bölgesinin Osmanlı idaresine girmesinin ardından, 1554 yılında Tımişvar Beylerbeyliği kuruldu, Lipova, Sancak merkezi haline getirilerek bu beylerbeyliğe bağlandı. Sınırları takriben Banat bölgesini tekabül eden sancağın H. 974 tarihinde yapılmış olan tahriri bir cilt mufassal defter halinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. H. 974/M.1566 tarihli bu deftere göre sancak Lipova, Södin, Bireznu(?) , Büyük Vidnik, Pavlis, Vilagoş, Kaprıvar, Kapuluna, Hoste, Vipraj, Buçdunik, Kapruca, Varadiya (Varadya), Sarvudnik, Filib ve Almaj'dan oluşan 16 nahiyeye ayrılmıştır. Bu çalışmada, H.974 tarihli Lipova Sancağı mufassal tahrir defterine göre, sancağın idari, iktisadi ve demografik durumu ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Lipova, Tımişvar, Tahrir Defteri, Osmanlı Dönemi, İdari yapı

Lipova Sanjak According to the Tahrir Records Dated 1566

Absract

In 1552, after the Tımişvar (Timisoara) and then the region of Lipova entered the Ottoman Empire administration, Timisoara governorship (Timisoara Beylerbeyliği) was founded in 1554 and the Lipova Sanjak was transformed into the center of this province. The tahrir book (registration book) of Sanjak which has boundaries corresponding to Banat's territories approximately, is found as a detailed one volume of mufassal book which was published in H.974 (Hegira 974) in the Ottoman Archives of the Prime Ministry. According to this book dated with H. 974 / M.1566, the Sanjak of Lipova, Södin, Bireznu (?) ,Great Vidnik, Pavlis, Vilagos, Kaprıvar, Kapuluna, Hoste, Vipraj, Bucdunik, Kapucca, Varadia (Varadia), Sarvudnik, Filib and Almaj are separated into 16 townships. In this study, the administrative, economic and demographic situation of the Sanjak will be examined according to the Lipova Sanjak detailed report of H.974 dated .

Keywords: Lipova, Tımişvar, Tahrir Register, Ottoman Period, Administrative structure

Giriş

Tapu Tahrir defterleri olarak bilinen arşiv serisi, bir bölgenin Osmanlı dönemi idari, demografik, iktisadi... vb. birçok hususun incelenmesinde başlıca

* Öğr. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, muratsrl@gmail.com. (ORCID ID: 0000-0002-3941-5655)
(Makale Gönderim Tarihi: 10.06.2018; Makale Kabul Tarihi: 15.09.2018)

kaynaklardır. Çalışmamızda, Lipova Sancağı'nın Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan H.974/M.1566 tarihli tahrir defterine göre sancağın idari, demografik ve ekonomik yapısı incelenecektir.

Lipova¹ şehri, Romanya'nın batı bölgesinde Banat ve Timișoara'nın (Timișvar/Tamişvar) 54 km. kuzeydoğusunda Mureş Nehri'nin sol kıyısında kurulmuştur.²

1541'de Budin'in Osmanlı hâkimiyetine girmesinin ardından, Kraliçe İsabella'ya Erdel'in tamamı ile Macaristan'ın güneyi, Petroviç'e Lipova ve Timișvar'ın Banatları ile Marmaros tuz yatakları verildi.³ Bu durum ileride bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesine zemin hazırlamıştır.⁴ Ferdinand'ın Erdel'i ilhak etmesi üzerine Osmanlı Devleti bölgeye sefer düzenleme kararı aldı. 1551 yılında Mehmet Paşa tarafından bölgede yer alan Beç (Beçey), Beçkerek, Çanad ve ardından 8 Ekim 1551'de Lipova Kalesi ele geçirilerek, yönetimi Ulama Paşa'ya bırakılmıştır. Lipova Kalesi'nde hâkimiyet sağlandıktan sonra, sırada Belgrad'ın 130 km kuzeydoğusunda ve Temeş (Timiş) Nehri kıyısında bulunan Timișvar Kalesi kuşatılmıştır.⁵ Fakat havaların soğuması ve yağışlı olması nedeniyle ordu kışlamak üzere Belgrad'a çağrılmıştır.⁶ Bu seferde Keşiş Martinuzzi'nin Osmanlı birliklerini tereddütte bırakması ve seferin iyi planlanmaması Osmanlı Devleti'nin bölgeyi hâkimiyetine alma çabalarını başarısızlıkla sonuçlandırmıştır.⁷

1551 yılında gerçekleştirilen seferin ardından gelişmelere baktığımızda, Güneydoğu Macaristan'ın en önemli kalesi sayılan Timișvar fethedilemedi. Ardından Habsburg ordusu karşı taarruza geçerek, Ulama Paşa'nın da şehit düştüğü Lipova Kalesi elden çıkmış, ancak Segedin'de Habsburg ordusu geri püskürtülebilmştir.⁸ Bu başarısızlığın ardından Osmanlı Devleti bölgeye yeni bir sefer düzenlemeye karar verdi. 22 Nisan 1552 tarihinde Edirne'den yola çıkan Kara Ahmed Paşa emrindeki Osmanlı güçleri, 27 Haziranda Timișvar

¹ Lipova Macarlar tarafından Lipa (Lippa), Romen ve Türkler tarafından Lipova şeklinde kullanılmıştır. Kelimenin kökeni Slavca "ıhlamur bölgesi, ıhlamurluk" anlamına gelen Lipa kelimesine dayanır. Bkz. Mihai Maxim, "Lipova", *DIA*, 27 (2003), s. 194.

² Mihai Maxim, "Lipova", *DIA*, 27 (2003), s. 193.

³ Pal Fodor, *İmparatorluk Olmanın Dayanılmaz Ağırlığı*, İstanbul 2016, s. 112.

⁴ Pal Fodor, "Das Wilajet von Temeschwar zur Zeit der osmanischen Eroberung, Südost-Forschungen", Vol.55,(1996) s.25

⁵ Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı*, İstanbul 2010, s. 29.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt II, Ankara, 2006, s. 341.

⁷ Fodor, a.g.e., s. 119.

⁸ Feridun M. Emecen, "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", *Türkler*, 9 (2002) , s. 512.

önlerine gelerek kale, muhasara altına alındı.⁹ Yaklaşık bir aylık kuşatmanın ardından, 27 Temmuz 1552 tarihinde Tımişvar Kalesi, ardından 30 Temmuz'da Lipova Kalesi Osmanlı idaresine girmiştir. Fetih sonrası Osmanlı Devleti bölgede idari yapılanmaya giderek, 1554 yılında Kasım Paşa yönetiminde Tımişvar eyaleti kurulmuştur. Lipova, eyaletin bir süre merkezi sancağı olarak kabul edilmesine rağmen kısa bir süre sonra tekrar Tımişvar Eyaletine bağlı bir sancak haline gelmiştir.¹⁰

Osmanlı Devleti'nde bir bölgede hâkimiyet sağlandıktan sonra, bu bölgede tımar sistemini uygulamak amacıyla tahrirler yapılırdı. Tahrirler sonucunda bölgenin tüm gelir kaynakları tespit edilir ve defterlere yazılırdı. Saltanat değişimi veya bölgede yaşanan gelişmelere bağlı olarak farklı zamanlarda yeni tahrirlerin yapılması genel bir uygulamadır.¹¹ Lipova Sancağı da genel uygulamaya uygun olarak 3 defa mufassal (TT.d. 292, TT.d. 457 ve TT.d. 578) ve 3 defa icmal (TT.d. 356, TT.d. 679 ve TT.d. 1010) olmak üzere tahrirleri mevcuttur.

TT.d. 457 numaralı mufassal defteri sancağın ikinci cildir. 152 varaktan oluşan defterin başında Lipova Sancağı kanunnamesi (vr.5-11) bulunmaktadır. Kanunname padişaha dua ile başlamakta ve tahririn kim tarafından ve ne zaman tamamlandığına dair açıklama ile devam etmektedir. Buna göre tahrir Tımişvar Eyaleti'ne bağlı diğer sancakları da tahrir eden Muharrem Bey ve Ferhad bin Abdullah tarafından gerçekleştirilmiştir.¹² Tahrir, Hicri 974/M.1566 tarihinde tamamlanmıştır. Kanunnamede, sancakta cizye, ispençe, hububat, küvvare, şıra gibi vergilendirme konusunda uyulacak esasları belirtmektedir. Kanunnameden sonra s.14 ve s.212 arasında Lipova Sancağı'na tabi nahiyelerin vergi mükellefleri ile köy ve mezraların gelirleri kaydedilmiştir. Defterde s.213'ten itibaren Pankota Sancağı'na ait kayıtlar tutulmuştur.

Lipova Sancağı'nın İdari Yapısı

Tımişvar bölgesi 1552 yılında Osmanlı idaresine girdiği zaman aynı isimle bir eyalet kurulmuştur. Eyaletin altı sancağından biri Lipova'dır.¹³

⁹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. III, İstanbul 2005, s. 48-49.

¹⁰ Geza David, "Temeshwar", *EI*, X (2000), s. 417, Fodor, a.g.m., s. 26-27.

¹¹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt I, (1997), s. 175-176.

¹² Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, C. VII, İstanbul, 1994, s. 99. Tımişvar eyaletinin tahriri için bkz. 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) Özet ve İndeks.-Ankara, 1994.

¹³ 1566 yılına kadar Tımişvar eyaletinin sancakları; Tımişvar, Lipova, Arad, Çanad ve Beşkere'dir. 1609 yılında Tımişvar, Lipova, Modova, Çanad, Göle ve Yanova'dır.

H.974/M.1566 tarihli tahrir defterine göre Lipova Sancağı 16 nahiyeden oluşmaktadış. Bunlar, Lipova, Sdin, Bireznuğ(?), Büyük Vidnik, Pavlis, Vilagoş, Kaprıvar, Kapuluna, Hoste, Vipraj, Buçdunik, Kapruca, Varadiya (Varadya), Sarvudnik, Filib ve Almaj'dır. Sancak genelinde toplam 10 şehir, 460 köy ve 29 mezraa kaydedilmiştir.

Tablo 1: Lipova Sancağı Nahiyeleri

Nahiye	şehir (Varoş)	Köy	Mezraa
Lipova	2	69	11
Sdin	1	5	-
Bireznuğ	-	19	3
Büyük Vidnik	-	63	3
Pavliş	2	13	5
Vilagoş	2	13	3
Kaprıvar	1	24	-
Kapuluna	-	60	-
Hoste	-	30	-
Vipraj	-	35	3
Buçdunik	1	17	-
Kapruca	1	39	1
Varadiya (Varadya)	-	47	-
Sarvudnik	1	13	-
Filib	-	8	-
Almaj (?)	-	5	-
TOPLAM	10	460	29

Lipova Sancağı'nda en fazla yerleşim birimine sahip nahiye Lipova'dır. Bunu Büyük Vidnik ve Kapuluna nahiyeleri izlemektedir. En az yerleşim birimine sahip nahiyeler ise Almaj, Filib ve Sdin'dir.

Lipova Sancağının Nüfus Yapısı

1566 tahririne göre sancağın merkezi olan Lipova'da 4 adet mahalle kaydı yer almaktadır. Bunlardan başka bir de Lipova, nm-ı diğer varoş-u Teşvar olarak adlandırılan bir varoş bulunmaktadır. Kale içerisinde bulunan mahalleleri Müslüman askerler oluşturmaktadır. Teşvar'a bakacak olursak tahrir defterinde buranın mahalleleri verilmeyip sadece orada yaşayan halk hane/mücerret şeklinde tek birimde kaydedilmiştir.

Tablo 2: Lipova Şehir Merkezi Nüfusu

Mahalle	Müslüman	Gayrimüslim
Mahalle-i Cami-i şerif	88	-
Mahalle-i mescid-i Ferhat kethüda	47	-
Mahalle-i mescid-i merhum Kasım Paşa	58	-
Mahalle-i mescid-i Hüsrev ağa	43	-
Varoş-ı Lipova nam-ı diğer Teşvar	94	126
Toplam	330	126

1566 tahririne göre Lipova Sancağı'nda toplam hane sayısı 4.594'tür. Bu sayıyı Ömer Lütfi Barkan'ın hane hesaplanmasında kullandığı yöntemi kullanıp 5 ile çarptığımızda¹⁴ sancaktaki hane nüfusu 22.970 olmaktadır. Bu sayıya mücerret ve bive ile muaflar eklendiğinde sancaktaki toplam nüfus 26.495 olarak belirlenmektedir.

Tablo 3: Lipova Sancağında Müslüman/Gayrimüslim Nüfus

Nahiye	Gayrimüslim		Müslim	TOPLAM Tahmini Nüfus
	Hane x 5	Mücerret/bive		
Lipova	980	809	330	6.039
Södin	131	80	-	735
Bireznuş	153	134	-	899
Büyük Vidnik	427	337	-	2.472
Pavliş	375	200	-	2.075
Vilagoş	584	495	-	3.415
Kaprıvar	202	178	-	1.188
Kapuluna	212	175	-	1.235
Hoste	131	92	-	747
Vipraj	361	250	-	2.055

¹⁴ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X (1953), s. 12.

Buçdunik	170	114	-	964
Kapruca	309	240	-	1.785
Varadiya (Varadya)	343	262	-	1.977
Sarvudnik	150	133	-	883
Filib	44	26	-	246
Almaj (?)	5	-	-	25
Cemaat-i kıptiyan	17	-	-	85
TOPLAM	4.594	3.525	330	26.825

Sancağın en kalabalık nüfusa sahip nahiyesi sancağa adını veren Lipova'dır. Burada vergi yükümlüsü 980 hane yaşamaktadır. Bu sayıyı hane katsayısı ile çarptığımızda 4.900 hane nüfusunun yaşadığı söylenebilir. Buna bekar olanları ve Müslüman nüfusu eklediğimizde nahiyenin toplam tahmini nüfusu 6.039 kişidir.

1566 yılında Lipova Sancağı'nın toplam tahmini nüfusu 26.825 kişidir. Müslüman nüfus yalnızca sancağın merkezi olan Lipova'da ikamet etmektedir. Bunlar kalede vazifeli asker ve onların aileleridir. Sancağın en büyük nahiyesi sancağın idari merkezi olan Lipova, onu Vilagoş ve Büyük Vidnik takip etmektedir. En az nüfusa sahip nahiyeleri ise Almaj, Filib ve Södin'dir.

Tahrir defterinde bölgede yaşayan reayanın bir kısmı vergiden muaf tutulmuştur. Muaf grubunda 6 kişi ruhbanlık hizmetinde¹⁵, 9 kişi kurayinik hizmetinde ve bunların yanı sıra 7 kişi kale tamirine vazifelendirildiği için vergi ödemeyeceklerdir.

Lipova Sancağı'nda Ekonomi

Şehir hayatının yeterince gelişmediği Lipova Sancağı'nda gelirin büyük bir bölümü tarımsal ürünlerden ve hayvancılıktan elde edilmektedir. Tarımsal üretim içerisinde buğday ve şıra üretiminin büyük miktarlarda yapıldığını görüyoruz. Sancağın içinde çok küçük miktarda da olsa ticari faaliyetler vardır. Sancağın toplam geliri bizim hesabımıza göre 1.895.190 akçedir.

Resm-i kapu: İспенç Resm-i veya Kapu Resm-i diye zikredilen bu vergi çeşidi gayrimüslim reayadan, Müslümanların çift resmine mukabil alınan bir

¹⁵ Manastırda vazifeli ruhbanlar ispenç vergisinden muaf tutularak, yalnızca tasarruflarında bulunan 3 kıta bağlarının şıraları ile 30 arabalık çayırları ve Mureş nehrinde bulunan bir adet değirmene karşılık sahib-i arza 600 akçe resim ödeyeceklerdir. Bkz. TT.d..457. s. 19.

vergidir.¹⁶ Resm-i kapu Osmanlı Devleti'nde önceden serfler tarafından toprak sahibine ödenen temel toprak vergisinin Macarca adıdır¹⁷. Bu vergi gayrimüslim reayanın ergenlik çağına gelmiş olan erkeklerinden topraklı, topraksız, evli veya bekar olmalarına bakılmaksızın alınırdı¹⁸. Halil İnalçık, XV. ve XVI. Yüzyıllarda ispenç veya kapu vergisinin en az 20 en fazla 30 akçe olarak tahsil edildiğini belirtmektedir¹⁹. Ancak Lipova Sancağı'na ait tahrir defterlerini incelediğimizde resm-i kapu vergisinin kişi başı 50 akçe olarak tahsil edildiği görülmektedir.

Sancakta 4.551 haneden alınan resm-i kapu vergisinin toplamı 226.050 akçedir. Öte yandan “askerî” olarak nitelendirilen ve madenci, köprücü, derbendçi, tuzcu gibi birtakım mükellefiyetleri olan gayrimüslim köylüler bu vergiden tamamen veya kısmen muaf tutulabilmektedir. Örneğin Mureş nehri kenarında yer alan Södin'de reayadan iskele güvenliğini sağlaması koşuluyla kapu resmi 25 akçe olarak tahsil edilmiştir.²⁰

Tarımsal üretim

Tarımsal üretime geçmeden önce üzerinde durmamız gereken nokta tahrir defterlerindeki verilerin nasıl değerlendirileceğidir. Tahrir defterleri hasat dalgalanmalarına duyarlı değildir. Bu tahminler ard arda gelen üç yılın hasat ortalamasını yansıtmaktadır. Ayrıca diğer bir sorun defterde kaydedilen ürün miktarını kile cinsinden kilogram hesabına çevrilmesinde yaşanacaktır. Osmanlı Devleti'nde kile olarak kullanılan tabir her eyalette farklı karşılık bulmaktadır. XVI. yüzyılda 1 İstanbul kilesi 25.658 kilograma karşılık gelmektedir.²¹ Ancak Macaristan'da farklı kileler kullanılmıştır. Örneğin; Mohaç kilesi 24, Peçuy ve Eğri kilesi 32, Budin'de 23,76, Mohaç'ta 30,76 kilograma karşılık gelmektedir.²² Kaldy Nagy Macaristan'da bir kilenin 25 kilogram olduğunu belirtmektedir. Biz de çalışmamızda Lipova Sancağı'nda Kaldy Nagy'nin tespitlerini geçerli kıldık. Ağırıklı olarak buğday, şıra ve mahlût üretiminin yapıldığı Lipova'da 1566 yılında üretimi aşağıdaki şekildedir:

¹⁶ Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *Ankara Üniversitesi DTCFD*, 5 (1947), s. 507.

¹⁷ Geza David, “Osmanlı Avrupa'sında Yönetim”, *Yeniçağda Osmanlı Dünyası Kanuni ve Çağı*, İstanbul, 2015, s. 114.

¹⁸ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, İstanbul, 2014, s. 98.

¹⁹ Halil İnalçık, “İspence”, *DİA*, 23 (2001), s. 177.

²⁰ TT.d. 457, s. 54.

²¹ Cengiz Kallek, “Kile”, *DİA*, 25(2002), s. 569.

²² Mustafa Işık, XVI. Yüzyılda Osmanlı Hakimiyetinde Budin, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2013, s. 246.

Gendüm (Buğday): Tarımsal bir ekonomik yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde tahıl üretimi her zaman sıkı denetim altına alınmış ve üretimi sürekli desteklenmiştir. Buğday üretimi Lipova Sancağı'nda yoğun olarak yapılan bir üründür. Sancakta buğdayın kilesi 10 akçedir. Sancakta 44.576,5 kile buğday reayadan öşür olarak alınmıştır. Bu miktarı kilogram cinsine çevirdiğimizde 1.114 ton olduğu ortaya çıkmaktadır. Buğday öşüründen elde edilen gelir miktarı 445.765 akçedir. En çok buğday üretiminin yapıldığı nahiyeye Lipova'dır. Bunu Büyük Vidnik, Kapuluna ve Varadiya izlemektedir. En az üretim ise Almaj ve Filib nahiyelerinde yapılmaktadır. Buğday geliri sancak gelirinin yaklaşık %23,5'ini oluşturmaktadır.

Şıra: Tarım gelirleri grubunda en fazla gelir şıra üretiminden sağlanmaktadır. Lipova Sancağı'na ait Tapu Tahrir Defterlerinde şıra ölçümünde pinte ölçü biriminin kullanıldığı görülmektedir. Ancak pintenin ağırlığı Lipova sancağı kanunnamesi'nde belirtilmemiştir. Kaldy Nagy Macaristan'da kullanılan pintenin 1,69 litre olduğunu belirtmektedir.²³ Sancakta şıranın pintesine 5 akçe vergi alınmıştır. Vergiye tabi üretim 102.002 pinte, yani 172.383 litredir. 1 litre şıra yaklaşık 2,9 akçeye karşılık gelmektedir. Şıradan elde edilen gelir 510.010 akçedir. En çok üretim Lipova Nahiyesi'nde, bunu Vilagoş ve Pavliş nahiyeleri takip etmektedir. Şıranın sancağın toplam gelirlerine oranı ise % 26,9'dur.

Mahlût: Buğday ve çavdar karışımından meydana gelen mahlût,²⁴ Lipova sancağında üretimi yapılan üçüncü üründür. Sancakta mahlûtun kilesinden 5 akçe vergi alınmıştır. Sancakta üretilen 21.567 kile mahlût 539.175 kilograma karşılık gelmektedir. Mahlûtтан elde edilen gelir 107.835 akçedir. En çok üretim buğdayda olduğu gibi Lipova Nahiyesi'nde, en az üretim Almaj Nahiyesi'nde gerçekleşmiştir. Mahlût üretiminin sancak gelirlerindeki oranı yaklaşık olarak % 5,6'dır.

Ako şa'ir: Hırvatça ve Sırpça hububat, şarap ve benzeri şeyleri ölçmeye yarayan kap manasına gelen ako²⁵, Lipova Kanunnamesi'nde kendi sınırları dışında bağ yetiştiren kimselerin bağ bozma zamanlarında bağ başına ödedikleri bir vergi çeşididir. Bu vergi çeşidine şıra üretiminin yaygın olduğu nahiyelerde rastlıyoruz. Sancakta ako şa'irin kilesinden 5 akçe vergi alınmıştır. Vergiye tabi üretim 4.692 kile, yani 117.300 kilogramdır. Ako şa'irden elde edilen gelir 23.460 akçedir. En çok üretim diğer ürünlerde olduğu gibi Lipova

²³ Gyula, Káldy-Nagy, *16. Yüzyılda Macaristan'da Türk Yönetim*, Budapest, 1974, s. 48.

²⁴ Erdal Çoban, "Kopan Sancağının (Macaristan) Ekonomik Gelişmesi Üzerine", *OTAM*, 17 (2005), s. 6.

²⁵ Akgündüz, a.g.e., s. 102.

Nahiyesi'nde yapılmaktadır. Ako şa'irden elde edilen vergi geliri sancağın toplam gelirinin %1,2'sine tekabül etmektedir.

Ades (Mercimek): Baklagiller familyasından olan mercimek, Lipova Sancağı'nda vergi gelirleri içerisinde küçük bir paya sahiptir. Sancak içerisinde yalnızca üç nahiyede karşımıza çıkan mercimeğin öşrü 35 kile, alınan vergi miktarı ise 525 akçedir.

Adet-i Ağnam: Osmanlı Devleti'nde küçükbaş hayvanlara sahip reyanın vermekle yükümlü olduğu vergidir. Koyunlardan alınan ağnam resmi tahrir defterinde miri olarak kaydedilmiştir. 1566 tarihli kanunname her yirmi re's koyundan 1 koyun, 20'den az olandan ise koyun başına üç penz olarak vergilendirilmiştir.²⁶ Çalıştığımız defterde muharrir sayım esnasında aile reislerinin başına koyun sayısını kaydetmiştir. Buna göre, Lipova Sancağı'nda hesabımıza göre 17.109 adet küçükbaş hayvan bulunmaktadır. En fazla küçükbaş hayvan Lipova Nahiyesi'nde bulunmakta onu Büyük Vidnik ve Vipraj takip etmektedir.

Bidat-ı Hinzır: Lipova Sancağı'nda sık karşımıza çıkan bu vergi, bölgede halkın temel et ihtiyacı olan domuz yetiştirenlerden tahsil edilirdi. Lipova Sancağı'nda koyun yetiştiriciliği belli başlı yerlerde yapıldığı halde domuz yetiştiriciliği istisnasız her yerleşim yerinde karşımıza çıkıyor. Bu vergi Kanunname her domuz başına 2 akçe olarak zikredilmiştir. Lipova Sancağı genelinde toplam 51.576 akçe bidat-ı hinzır geliri elde edilmiştir. Böylece sancakta 25.788 adet domuz olduğu ortaya çıkmaktadır. Sancağın toplam gelirin yaklaşık 2,7'si domuz yetiştiriciliğinden alınan "bidat-ı hinzır"dan tahsil edilmiştir.

Öşr-ü Küvvâre: Kovan resmi olarak ifade edilen Öşr-ü Küvvâre reyanın elinde bulunan arı kovanlarından alınan vergidir. 1566 tarihli kanunname her 10 kovandan 1 kovan, 10 kovandan az ise kovan başı 2 akçe olarak alındığı tespit edilmiştir. 1566 tarihinde bal üretiminden 38.953 akçe gelir elde edilmiştir. Bu miktar sancağın gelirlerinin %2'sine tekabül etmektedir.

Hime ve Giyah (Ot ve Otçuluk): Lipova Sancağı kanunnamesinde resm-i hime ve गयाhtan alınacak vergi miktarı hane başına bir araba odun ve bir araba otluk olarak tarh edilmiştir, buna gücü yetmeyenlerden bir araba odun için 15 penz ve bir araba otluk için 25 penz olarak tespit edilmiştir. Bu üründen elde edilen vergi miktarı ise 91.010 akçedir. Bunun sancak genelinde oranı ise %4,8'dir.

²⁶ Tahrir defterinde 2 penz 1 akçe olarak belirtilmiştir.

Bâd-ı hevâ: Farsça bâd ve Arapça hevâ kelimelerinden oluşan bu vergi zirai ve ticari suçlara karşılık olarak ödenmiştir.²⁷ Bâd-ı hevâdan elde edilen gelir 48.668 akçedir.

Tablo 4: Lipova Sancağı Tarım Üretimi

Tarım Ürünü	Üretim Miktarı (kile/pinte)	Gelir (Akçe)	Toplam Gelir İçinde Payı %
Gendüm (Buğday)	44.576,5	445.765	23,5
Mahlut:	21.567	107.835	5,6
Şıra	102.002	510.010	26,9
Ako şa'ir	4.692	23.460	1,2
Mercimek	35	525	-
Meyve, sir ve pıyaz		16.318	0,8
Bellut		17.860	0,9
Kelem		12.587	0,6
Kendir		14.238	0,7
Fuçu		11.249	0,5
Çayır		3.100	-
Resm-i dönüm		250	-
Resm-i bağ		1.000	-
Küvvere		38.953	2
Hime ve gıyah		91.010	4,8

Resm-i Asiyab: Tahrir defterine göre Lipova Sancağı sınırlarında toplam 193 adet değirmen bulunmaktadır. 1566 tarihli kanunnamede değirmenlerden alınacak vergi miktarı belirtilmemiştir. Ancak, yarım (nim) işleyen değirmenlerden 25 akçe, tam işleyen değirmenlerden 50 akçe alındığını görüyoruz. Yarım ve tam işleyen 193 bab değirmenden 8.750 akçe resm-i asiyab elde edilmiştir.

Resm-i arus: Kanunnamelerde resm-i arûs, arûsane, âdet-i arûsiye adlarıyla geçen bu resmin mahiyeti, bir kız veya dul kadın evlenirken, evlenen kadınlarının eşlerinin tımar sahibine veya sancak beyine ödedikleri resimdir.

²⁷ Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, Ankara, 2000, s. 534.

Resm-i arus miktarı evlenen kız-dul ile Müslüm/gayrimüslim olmasına göre değişirdi.

Lipova Kanunnamesi'nde Müslüman bekar kızlar için 60 akçe, gayrimüslim bekar kızlar için 30 akçe alınan bu vergi, dul kadınlar için bu meblağın yarısı oranında alınırdı. 1566 tahririnde kaydedilen miktar 14.712 akçedir.

Sanayi ve Ticaret

Lipova Sancağı'nda şehir merkezlerinin gelişmediği, fakat sancağın merkezi olan Lipova'da canlı bir ticaretin olduğu görülmektedir. Lipova şehir merkezinin Mureş nehri kıyısında bulunması şehrin ticaret gelirlerine de yansımıştır. Mureş nehrinde iskeleye yanaşan gemilerden 100'er akçe resim alınmaktaydı. Kayıtlarda 109.000 akçe resim alınmıştır. Buna göre bir yıl boyunca ortalama 1.090 gemi Lipova iskelesine yanaştığını söyleyebiliriz. Ayrıca her gemiden an mahsul-ı dümen adıyla dörder akçe dümen resmi alınırdı. Bunlardan elde edilen gelir 4.640 akçedir.

Erdel ve Tımsıvar eyaletinden Lipova panayırlarına gelen tuzdan her kaya başına birer penz alınmaktaydı. Bundan elde edilen gelir 33.334 akçedir. Lipova şehrinin gümrük gelirlerini incelediğimizde 1566 yılında 15.107 akçe gelir elde edilmiştir.

Tablo 5: Lipova Sancağında Sanayi ve Ticaretten Elde Edilen Vergi Geliri

Nevi	Gelir
An mahsul-ı gümrük	15.107
an mahsul-ı bağ-ı babha-i kala ma'a bac an m.	2.500
an mahsul-i bac-ı bây-ı ganem ve gav ve resm-i sergi ve kapan ve keyl(kile)	1.920
an mahsul-i şem'hane ma'a boyahane	1.500
an mahsul-i ihzar ve ihtisab-ı Lipova	3.000
an mahsul-i (...)i varoş-ı Lipova ma'a Radine ve Tımsıvar	6.500
an mahsul-i beytü'l-mal ve mal-i gaib ve mal-ı mefkud ve yava ve kaçgun-ı nefsi Lipova ma'a Varoş-ı Tımsıvar ve Radine	10.000
an mahsul-ı sefine-i iskele her sefinden yüzer akçe alınır	109.000
an mahsul-ı sefine-i milh her sefinden üç kaya milh alınır	28.840
an mahsul-ı dümen her sefinden dörder akçe resm-i dümen alınır	4.640
an mahsul-ı bac-ı nemek ki, an vilayet-i Erdel be-vilayet-i Tımsıvar ba-araba amed ve der panayırha-i vilayet-i tımsıvar fūruht şode, Boğca'dan ve Barca'dan araba ile gelüb vilayet-i mezbure panayırlarında fūruht olunan milhin ala ve evsat ve edna itibariyle her kaya başına birer penz alunugelmeğin	33.334

defter-i cedide kayd olundu.	
Ubur-ı iskele-i m.	8.610
Pazar ve panayır (8 adet)	11.400
TOPLAM	224.951

Lipova Şehir merkezi dışında sancak içerisinde iki adet iskele bulunmaktadır. Tahrir defterinde bu iskelelerden alınacak vergi miktarı belirtilmiştir. Buna gore, her yüklü arabadan öküz başına bir penz, koi ve boŐ araban dörder penz, yetiŐkin koyun, domuz, siğır ve attan bir penz, atlı geçenden iki penz ve yaya geçenden bir penz vergi ödeyeceği yazılmıŐtır.²⁸ İskele resminden elde edilen gelir 8.610 akçedir.

Sancak genelinde 8 adet Pazar ve panayır vardır ve bunlardan elde edilen gelir 11.400 akçedir. Ancak buradan alınan bların hangi üründen alındığı belirtilmemiştir.

Sonuç

H.974/M.1566 tarihli tahrir defteri incelendiğinde, sancak içerisinde 16 nahiyeye ve bu nahiyelere bağlı 499 adet yerleşim birimi bulunmaktadır.

Sancakta nüfusun büyük bir bölümü gayrimüslimlerden oluŐmaktadır. Müslümanlar kale içerisinde ikamet eden asker veya onların ailelerinden meydana gelmektedir. Bölgenin zengin su kaynaklarına ve verimli topraklara sahip bulunması büyük bir nüfus yapısını kanıtlar niteliktedir. Aynı dönemde Eyaletin paşa sancağı Tımişvar'dan sonra en fazla nüfusa sahip sancağı Lipova'dır.

Lipova Sancağı'nın gelirlerinin büyük bir bölümü buğday, mahlut ve Şıra üretiminden alınan Őrlerden meydana gelmektedir. Bu üç kalemden sağlanan gelir, bütün sancak gelirlerinin yaklaşık %56'sını oluŐurmaktadır. Bunların ardından en yüksek gelir ise Lipova Şehir merkezinde ticari ve sanayi faaliyetlerden sağlanmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

BOA TT.d. 457

²⁸ TT.d. 457, s. 55. 17. Yüzyılda bölgeyi ziyaret etmiŐ olan Evliya elebi'de Lipova'da tuz ticaretinin öneminden bahsetmektedir. Bkz. Evliy Çelebi Seyehatnmesi, 5. Kitap, İstanbul, 2010, s. 542

Telif Eserler

- Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnameleri*, C. VII, İstanbul 1994.
- Barkan, L. Ömer, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X (1953), s. 1-26.
- Bilge, M. Sadık, *Osmanlı'nın Macaristanı*, İstanbul 2010.
- Çağatay, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi DTCFD*, (1947) s. 483-511.
- Çoban, Erdal, "Kopan Sancağı'nın(Macaristan) Ekonomik Gelişmesi Üzerine", *OTAM*, S. 7 (2005, s. 1-15.
- David, Geza, "Temeshwar", *EI*, X (2000), 417.
- David, Geza, "Osmanlı Avrupa'sında Yönetim", *Yeniçağda Osmanlı Dünyası Kanuni ve Çağı*, Editör: Metin Kunt-Christine Woodhead, (2015),
- Emecen, M. Feridun, "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", *Türkler*, C. 9(2002), s. 501-520.
- Fodor, Pal, *İmparatorluk Olmanın Dayanılmaz Ağırlığı*, İstanbul 2016.
- Fodor, Pal, "Das Wilajet von Temeschwar zur Zeit der Osmanischen Eroberung", *Südost-Forschungen*, Vol.55 (1996), s. 25-44.
- Işık, Mustafa, XVI. Yüzyılda Osmanlı Hakimiyetinde Budin, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2013.
- İnalcık, Halil, "İspence", *DİA*, C. 23 (2001), s. 177.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, İstanbul 1997.
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. III, İstanbul 2005.
- Kaldy, Nagy Gyula, *16. Yüzyılda Macaristan'da Türk Yönetimi*, Budapest 1974.
- Kallek, Cengiz, "Kile", *DİA*, Cilt 25 (2002), s. 568-571.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, İstanbul 2014.
- Maxim, Mihai, "Lipova", *DİA*, C. 27 (2003), s. 193-194.
- Öztürk, Yücel, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, Ankara 2000.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, Ankara, 2006.